

Statystyki ziem polskich z XIX wieku czerpane z różnych źródeł. Dwa przypadki

Bohdan Wyżnikiewicz

IV Kongres Statystyki Polskiej
Warszawa, 3 lipca 2024 roku

Plan i źródła

A. Kresy Pierwszej Rzeczypospolitej – powiat Borysowski

B. Miasto Warszawa

- Eustachy hr. Tyszkiewicz, *Opisanie powiatu borysowskiego pod względem statystycznym, geognostycznym, historycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym i lekarskim*, Wilno, 1847
- *Skorowidz mieszkańców miasta Warszawy z przedmieściami na rok 1854*, Warszawa 1854
- Wiktor Dzierżanowski, *Przewodnik warszawski na rok 1869 z załączeniem kalendarza i Taryfy domów*, Warszawa 1869
- *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych ziem słowiańskich*, Warszawa, 1880
- *Encyklopedia Powszechna S. Orgelbranda*, Warszawa 1883

Definicje statystyki, wiek XIX

Encyklopedia Powszechna S. Orgelbranda, Warszawa 1884:

Statystyka, jako umiejętność obejmuje wszystkie fakta życia społecznego danego kraju, państwa lub ludzkości i przedstawia takowe w stosunkach liczebnych.

Eustachy hr. Tyszkiewicz (1814-1873) „Opisanie powiatu Borysowskiego...”:

(*) To, co dawniej *Geografią Polityczną* uczeni nazywali, w połowie ośmnastego wieku, przez powiększenie jej przedmiotów, celu i najszczegółowszych objaśnień, powszechną zgodą we wszystkich językach otrzymało nazwanie *Statystyki*. Wyraz statystyka, pochodzi od łacińskiego *status*: od czasów bowiem najdawniejszych, aż do wieku ośmnastego, *statystą* nazywano, polityka.

OPIŚANIE

POWIATU BORYSOWSKIEGO

POD WZGLĘDEM STATYSTYCZNYM, GEOGNOSTYCZNYM, HISTORYCZNYM, GOSPODARCZYM, PRZEMYSŁOWO - HANDLOWYM I LEKARSKIM.

**Z dodaniem wiadomości: o Obyczajach,
Śpiewach, Przysłowiach i Ubiorach Ludu,
Gusłach, Zabobonach i t. d.**

Miasto Borysów, XIX wiek

Miasto powiatowe w guberni mińskiej na lewym brzegu Berezyny. Miasto założył w 1102 roku książę miński Borys Wsiewołodowicz. Ulic 12, zaułków 8. Dwa murowane domy. Według ostatniego spisu (?, przed 1880 rokiem) ludności 15 097. Od lat 70. XIX wieku kolej żelazna łączyła Borysów z Warszawą i Moskwą.

Białoruś współcześnie

Osiedlenie w 1847 roku

		Domow
Miasto powiatowe Borysow	1	604
Miasto nadetatowe Dokszyce	1	196
Miasteczek	8	725
Wsi i zaścianków	979	15 548
Summa	989	
Karczem czyli domów zajezdnych dla podróżnych i szynkowni		672
Dworów i majątków skarbowych		15
Dworów obywatelskich przez nich samych i ich rządów zamieszkałych		253
Summa		18 013⁷

Wyznania religijne

Kościoty

	Parafialne	Filialne
Cerkwie prawosławne	60	18
Kościoty rzymsko-katolickie	13	5
Kaplice staroobradców	2	
Szkoły żydowskie	13	

Ludność wyznań podług obrządków

	dusz płci obojga	
Greko-Rosyjskiego	53 063	48%
Rzymsko-Katolickiego	49 924	45%
Ewangelików reformowanych	22	0%
Staroobradców	1 569	1%
Żydów	6 703	6%
<i>Ogółem (BW)</i>	111 281	100

Ludność (1)

Liczebność grup społecznych	męsk.	żeńsk.	ogółem	proc.
Obywateli posiadających dobra ziemne z włościanami dusz (mających udział w szlacheckich wyborach 102)	904	720	1 624	1,5
Szlachty okolicznej i czynszowej, częścią utwierdzonej w szlactwie, a częścią nieutwierdzonej przez Heroldią	1 450	1 492	2 942	2,7
Szlachty osobistej	2		2	0,0
Duchowieństwa Greko-Rossyjskiego z familiami	83	178	261	0,2
Rzymsko-Katolickiego	32		32	0,0
Żołnierzy dymisionowanych	680		680	0,6

Ludność (2)

Liczebność grup społecznych	męsk.	żeńsk.	ogółem	proc.
Poczetnych Hrażdhan	2	2	4	0,0
Kupców	16	21	37	0,0
Mieszczan chrześcian	1 164	996	2 160	2,0
żydów	2 698	3 616	6 314	5,8
Odnodworców	1 291	1 198	2 489	2,3
Ludzi dworskich	8	5	13	0,0

Ludność - podsumowanie

Struktura ludności

Grupa społeczna	Udział w proc.
Włościanie	81,2
Mieszczanie i kupcy	7,8
Szlachta	4,2
Pozostali	6,8

Ruch naturalny ludności

Rocznie:	
Rodzi się	4 307
Umiera	2 632
Małżeństw	98
Rozwodów żydowskich	10
Współczynnik przyrostu naturalnego (na 1000 mieszkańców)	15,3 ₁₁

Ludność (3)

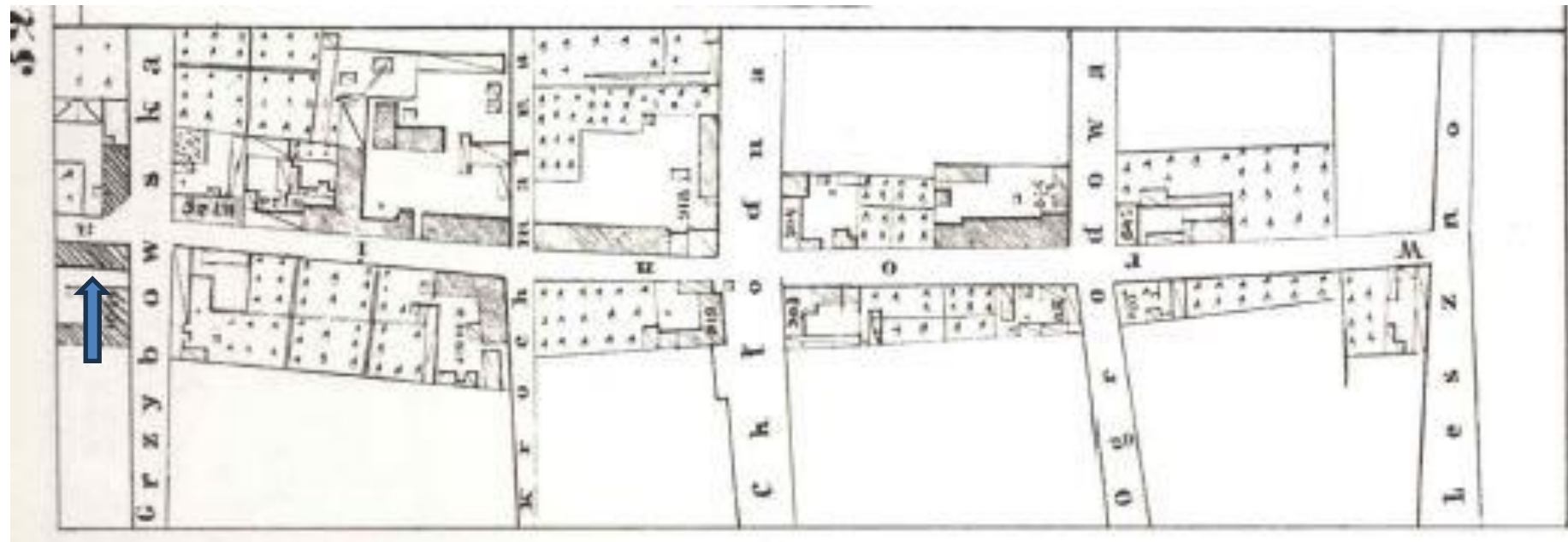
Liczebność grup społecznych	męsk	żeńsk.\	ogółem	proc.
Włościan Skarbowych	3 080	3 395	6 475	5,9
Obywatelskich	38 068	38 174	78 242	69,5
Poduchownych	3 354	3 375	6 729	6,1
We władaniu Greko-Rosyjskiego Duchowieństwa	361	262	623	0,6
Wolnych rolników: chrześcian	708	672	1 380	1,3
żydów	84	92	176	0,2
Czasowego wojska, to jest terminowo i bezterminowo urlopowanych, dzieci i żon żołnierskich	1 271	251	1 522	1,4
Summa	55 256	54 515	109 705	100,0

WIENIACY Z OKOLIC BORYSOWA.

Tab. Orzec. 11. ar. 11.

Mapa okolic Hotelu Hilton z 1852 roku

Liczba medyków według zawodów

Zawody medyczne	1853	1869
Doktorzy/Lekarze	90	228 /6
Aptekarze/Apteki	31	34 /1
Felczerzy	79	165 /5
Akuszerki	192	332 /8
Dentyści	5	11 /-

Nazwiska dentystów w obu latach: Elsner Alexander, Oppenheim
Ignacy, Ziemiański Felix

/ na Pradze

Felczer według Olgerbranda

Felczer, osobistość upoważniona do pełnienia mniejszych obowiązków lekarskich, jak przystawiania baniek, prostszych opatrunków; robi on wszystko pod kierunkiem lekarza; na własną rękę wolno mu wykonywać małe operacyjki, lub dawać pomoc w razie nagłej śmierci. F. przygotowuje się do zawodu w szkole felczerskiej, gdzie wykłada się w krótkości anatomiję, chirurgiję mniejszą i t. p. — F. téż zajmują się goleniem bród i trefieniem włosów.

Feldberg, najwyższa góra w Czarnym Lesie, u

Lokale w 1869 roku

Rodzaj lokalu	Liczba		Rodzaj lokalu	Liczba	
Cukiernie	50	2	e) Zakłady piwa bawarskiego z restauracjami 1go rzędu bez ogródków	27	-
Kawiarnie	81	-	f) Restauracje mniejsze	149	28
Herbatnie	58	4	g) Traktyernie	17	-
Restauracje			h) Garkuchnie	42	
a) Francuskie	7	-	i) Flaczarnie	6	-
b) 1go rzędu	23	-	Szynki	361	24
c) Bufety	7	-	Szynki piwne	96	9
d) Zakłady piwa bawarskiego z r.estauracjami i ogródkami	38	5			

Usługi w 1869 roku

Zakwaterowanie

Rodzaje		Liczba
Hotele	1854	16
	1869	20
Domy zajezdne/zajazdy	1854	13
	1869	22 /7
Noclegi dla niezamożnych podróżnych	1869	15
Utrzymujący gospodę berlinuarzy	1869	1

Transport

Rodzaje	Liczba
Dorożki	344
Omnibusy	54
Bryczki pragskie	51
Wynajem furmanek	85 /34
karet i powozów	11
koni wierzchowych	2
wozów meblowych	2

Wybrane zawody

Agenci	Liczba
Instytucyj Ubezpieczeńm z tego:	6
Ruskich	6
Krajowych	6
Zagranicznych	9
Przysięgli Giełdy Warszawskiej	13
Bankierzy	54
Faktorzy pożyczek pieniężnych	23

Stacje w 1869 roku

Stacje		
a) Dorożek	10	
b) Omnibusów	8	1
c) Bryczek	2	2
Drogi żelazno-konnej:	4	-
Przy stacyi Dr. Żel. Warszawsk.-Wiedeńsk.		
-	-	Warszawsk.-St. Peters.
-	-	Warszawsk.-Terespols.
Na Krak. Przedm. wprost Resursy Obywat.		

Konkluzje

- Istnieje wiele rozproszonych źródeł z XIX wieku opisujących ziemie polskie. Mogą być one wykorzystane do tworzenia statystyk i tablic statystycznych.
- Uzyskane dane statystyczne mogą zawierać fascynujący ładunek poznawczy.
- Tworzenie tablic statystycznych w wielu przypadkach wymaga ręcznego zliczania liczebności oraz obliczania wskaźników.
- Problematiczne bywa budowanie szeregów czasowych lub szeregów przekrojowo-czasowych z porównywalnymi danymi.